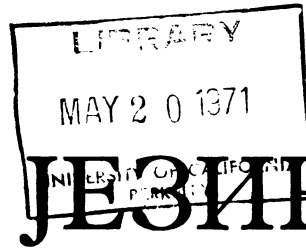

2555

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

(Naš jezik)

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, Св. 3

БЕОГРАД, 1969.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Научно дело Александра Белића	109—124.
2) Љубомир Поповић, Понављање речи ради стилског појачавања значења (наставиће се)	125—142.
3) Др Даринка Гортан Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи	143—154.
4) Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације источносхерцеговачког дијалекта	155—169.
5) Језичке поуке	170—172.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1969.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XVII

Нова серија

Св. 3

НАУЧНО ДЕЛО АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА* (Уз десетогодишњицу његове смрти)

Наука о језику код нас имала је срећу с Александром Белићем, који се њом почео бавити пред крај прошлог столећа, када су на њој радили знаменити: Стојан Новаковић и Љубомир Стојановић, од којих се други у то време већ бавио активном политиком, а први поред политике још и дипломатијом, а осим тога и неколиким другим гранама науке: историјом, историјом литературе, правом и социологијом. И ни један ни други нису могли дати пуну меру у науци о језику. Белић се, међутим, сав посветио овој науци и врло је млад ушао у њу. А и он је имао срећу да се на време и ваљано припреми за свој позив — за наше прилике у повољним условима материјалне обезбећености створене добивањем државне стипендије — први пут када је, као, изузетно даровит и озбиљно предан универзитетским студијама добио препоруку свога првог великошколског професора Љуб. Стојановића, који је запазио Белићев изванредни дар за студије док је био његов ученик на Великој школи у Београду. А Белић је, са своје стране, оправдао велике наде, које је професор у њега полагао, не само одличним завршавањем студија на Московском универзитету код познатог руског слависте Филипа Фјодоровича Фортунатова и других тамошњих филолога и лингвиста онога времена него и давањем запажених научних радова још пре завршетка универзитетских студија, од којих су неки објављени у издањима Руске академије наука у Петрограду. Тако постигнути успеси у студијама и његово толико рано закорачење у науку Белићу су широм отворили врата универзитета да на њему проведе цео свој, релативно дуг, радни век, Али

* Предавање одржано на комеморативном скупу чланова Српске академије наука и уметности 26. II 1970. о десетогодишњици смрти великог научника.

он није прихватио нуђено му место у Москви, него га је патриотизам вратио у његову земљу, где је одмах постављен за наставника — доцента Велике школе у Београду 1899. г. — у 23. години живота. Захваљујући тачној оцени: Белићева талента, његових успеха постигнутих у студијама и најранијих његових научних радова, опет од стране првог његова проф. Љ. Стојановића, с једне стране, и такође правилној његовој оцени потреба да људе с даром за науку треба помоћи да се потпуно развију и усаврше, Стојановић је Белића поново препоручио за државну стипендију с којом ће на годину дана отићи у Немачку на Лајпцишки универзитет, где су радили чувени немачки професори — слависта А. Лескин и индоевропеист Карл Брутман. Белић је успео да за ту годину код њих изради и одбрани докторску дисертацију *О развитуку деминутивних и амплификативних наставака у славенским језицима*, која је наскоро, 1901. г. објављена у Јагићеву Архиву за словенску филологију на немачком језику, на тај начин брзо постала доступна научноме свету и добила признање једне од најзначајнијих студија из ове области језика. По методу, она је постала образац за савремено проучавање грађења речи, на којему се Белићев научни интерес задржавао до краја његова живота и рада, који су се у једном истом тренутку, тачно пре 10 година, на данашњи дан завршили. (У низу расправа и чланака објављених у току година, Белић се у појединим часописима бавио проблемима из ове области језичке науке. А више су пута умножавана његова универзитетска предавања о грађењу речи — најсистематскије дата у посебној књизи с насловом *Савремени српскохрватски језик II. Наука о грађењу речи* 1949.

Нескромно би било и помислити да се у једном кратком реферату изложи неки детаљнији преглед научних радова А. Белића, које је он дао у бројним својим делима: уџбеницима и приручницима, студијама, расправама, научним огледима и чланцима, рецензијама, критикама, критичким освртима и оценама научних дела других аутора. Најпотпунија од библиографија његових радова, она што је дата после Белићеве смрти у Јужнословенском филологу, књ. XXIV, 49—84, има 600 и неколико десетина бројева. А ни у њу, наравно, и поред све брижљивости с којом је рађена, није ушло све што је Белић написао. Зато ћемо ми

покушати да, узимајући групно његова дела, по областима науке у којима је радио, и по проблемима који се у његовим радовима третирају, у овој прилици само подсетимо на значај Белићева научног рада за нашу науку и културу, на вредност његова опсежног дела и место које оно у нашој и светској науци заузима.

Белић је студирао широко засновану науку о нашем и другим словенским језицима са свим помоћним дисциплинама; студирао је и више других језика, санскрит, грчки, латински и неке велике живе европске језике, и све их је у току студија ваљано савладао. А научно познавање већег броја, и баш тих, језика омогућавало је Белићу да се и на почетку свога рада, када је компаративни метод у лингвистици још био у примени, успешно може бавити науком о језику. И он је у својој науци, па и кад се ограничавао на проучавање само једног, свог матерњег језика, као и кад је проучавао које питање заједничко већем броју сродних језика, примењивао баш тај метод.

У најранијем периоду свога рада Белић се више бавио проблемима који су се тицали старословенског, руског или другог којег словенског језика, свих тих језика и њихове заједнице с балтичким језицима. На то га је упућивао, прво, карактер његових универзитетских студија, а затим и дужност наставника Велике школе, на којој је као и после на универзитету, кад је ова и законски добила тај ранг, поред матерњег језика и заједно с њим, предавао и упоредну словенску граматику са старословенским. А Белићев је принцип за скоро 60 година професорског рада у школи био да настава на Универзитету иде напореда са проучавањем дисциплина које се на њему предају. Дужност га је, међутим, упућивала да се посвети претежно проучавању једног језика, језика свога народа. Јер оно што је ту после генијалног Вука урадио даровити и за своје време учени и плодни, и врло заслужни, Б. Даничић, па и његови непосредни следбеници, могло је служити као основа, као добра грађа. Међутим, европска наука о језику док се Белић њом почео бавити, и по методама испитивања и третирања језичких проблема, као и по постигнутим резултатима уопште — далеко је била измакла напред. Белић је ту науку у свој њеној ширини, као и по дубини, потпуно био савладао. По методу је пак, већ на почетку, измакао испред њених најзначајнијих носилаца, а можемо рећи и испред оних

који су заједно с њим ступали у науку. И већ први његови опсежни радови из области посебно српскохрватског језика, његови *Дијалекти источне и јужне Србије*, рецимо, којима је тако срећно отпочео проучавање наших народних говора, и по озбиљности истраживања, и по исцрпности уочених појединости које је у тој својој опсежној студији изнео, по давању верне слике њихове и карактеристика бројних језичких појава с којима се у њима срећемо, по свестраном приказивању услова у којима су оне настајале — Белић је дао ремек-дело наше дијалектологије и дијалектологије уопште. Утврђујући постојаност гласовне слике, која те говоре чврсто и неодвојиво везује с осталим српским говорима на северу и западу од њих, и документовано објашњавајући извесну измењеност лакше изменљиве синтаксичке стране језика у тој области, условима насталим у балканској етничкој симбиози — Белић је за озбиљну науку на свагда скинуо с дневног реда питање карактера тих говора. И сасвим је разумљиво што је та опсежна студија, наравно заједно с другим његовим већ дотад датим запаженим научним радовима, Белићу отворила врата Српске академије наука, у којој је 1905. г. изабран за дописног, а већ следеће 1906. за редовног члана — у 30. години живота, што је за наше, па и не само наше, прилике врло редак случај. Белић је, уосталом, наскоро већ 1910. године постао и члан Руске академије наука у Петрограду, касније и члан свих осталих словенских и данске академија наука. А он је, за научне заслуге, добивао и друга висока признања: почасне докторате: на име, Глазговског универзитета у Енглеској и Карлова универзитета у Прагу, а у Совјетском Савезу је одмах после II светског рата биран за првог почасног професора Московског универзитета.

Исте године кад и поменућу велику дијалекатску студију издао је Белић, сад у Руској академији наука у Петрограду, и на руском језику, своју *Дијалектолошку карту српског језика*, где је дао класификацију и карактеристике дијалеката језика, који је он још звао српским, иако је тим називом обухватао све српске и хрватске говоре, као и наш заједнички књижевни језик, да га нешто касније назове српскохрватским, како ће га и даље све до смрти називати у својим научним радовима.

Белић се бавио претежно дијалектологијом до краја I деценије нашег века и дао је још неколико значајних радова: опсежне расправе: *О српским или хрватским дијалектима* и *О Вуковим погледима на српске дијалекте* (објављене у Гласу LXXVII и LXXXII Српске академије наука), које су — заједно с дијалектима Источне и јужне Србије и његовом Дијалектолошком картом, затим с низом расправа о дијалектима насталим у племици са нешто старијим нашим дијалектологом М. Решетаром, а објављеним у пољском лингвистичком часопису *Rosznik slawistyczny* — два пута), у Јагићеву Архиву за словенску филологију и у Бранкову колу (опет два пута) и другим — биле намењене углавном утврђивању међусобних односа дијалеката српскохрватског језика, услова у којима су ти дијалекти настајали, затим утврђивању односа књижевног језика према народним говорима и односа нашег језика као скупа свих његових дијалеката према другим словенским, нарочито суседним језицима. Али Белићеве дијалекатске студије нису само синхронично дати описи њихови у пресеку, него је он дијалекатске појаве посматрао у историјском развоју и објашњавао их лингвистичким законитостима дакако, али и околностима под којима су настајале и развијале се. У свима тим дијалектима, нарочито у архаичним говорима источне и јужне Србије, а још и више у, исто тако архаичним, чакавским говорима, који су привлачили Белићев научни интересе, и које је он такође теренски испитивао, открио је много елемената, врло значајних за историју језика. Год. 1909, опет у издању Руске академије наука, Белић је објавио студију *Замѣтки по чакавскимъ говорамъ*. У овим говорима, посебно у каставском, као једном од њих, Белић је открио елемената на којима ће засновати своју чувену теорију о метатонији прасловенских акцената, изнету прво у расправи с насловом *Промена акцената у прасловенском језику* и објављеној у I књ. Јужнословенског филолога, а разрађеној у једној од најзначајнијих његових великих расправа издатој 1914. у Посебним издањима САН под насловом *Акценатске студије*, у којима Белић изузетно сложено и замршено, управо једно од најтамнијих питања упоредне словенске лингвистике, само делимично пред крај прошлог века расветљено у радовима: Лескина, Фортунатова и Фердинанда де Сосира — скоро потпуно разјаснио. Ту је

он — полазећи управо од чакавске акцентуације, њеним поређењем са акцентуацијом других српскохрватских дијалеката и акцентуацијом осталих словенских језика — на различитости акцената дуже и краће придевске форме, објаснио условљеност промене једних акцената у друге мењањем облика истих основних речи, а ово, природно, повлачи промену њихове интонације, од које зависи и овакав или онакав акценат. Иако су у другим граматичким категоријама ту откривени Белићеви закони метатоније знатно поремећеним утицајима системâ, они су, и после покушаја тако знаменитих лингвиста слависта, као што су били Холанђанин Ван Бејк и Пољаци Розвадовски и Лер-Сплавински, да дају своје теорије сложених акценатских процеса—остали у науци о словенским језицима прихватљивији и од теорија о метатонијама словенских акцената сад поменутих и других акцентолога који се у новије време, као Пољак Курилович, рецимо, или Финац Кипарски труде да, идући другим путевима, и у другим моментима открију законитост акценатских промена словенских језика. Белић је, дакле, у овоме своме делу дошао до досад бар недостигнутих, а још мање превазиђених резултата.

Упоредном проучавању језичких процеса и појава у словенским језицима, најчешће полажењем од њихових манифестација у српскохрватском језику, Белић је посветио и више других својих радова, од којих ћемо споменути његове расправе и студије *Прилози историји словенских језика I—IV*, објављене у Гласу САН LXII, 199—242; *Најмлађа (трећа) палатализација задњонепчаних сугласника у праславенском језику* (Јужнословенски филолог II, 18—39), *О прасловенском језику* (Slavna I, 8—11); *О промени старословенског књи „qui”* (Ј. Ф. III, 31—34); *Прилози историји словенских језика* (Ј. Ф. IV, 1—28); *Словенски инјунктив у вези с постанком словенског глаголског вида* (Глас САН CXLVIII, 1—38); *О значају прилога за језичку систему индоевропских језика* (Глас САН CLVI, 77—98); *Постанак прасловенске глаголске системе* (Глас CLXIV, 1—41), и да засад споменимо још ову, свакако најопсежнију, његову студију из те области — *О двојини у словенским језицима* (Посебна издања САН XCI, V+3+201), која није ни само морфолошка, ни само синтаксичка или само семантичка, него управо морфолошко-семантичко-синтаксичка студија, и баш зато колико својеврсна

толико и изврсна студија. А ваља истаћи да је Белић дао још на десетине радова из шире славистике у виду рецензија и критика на поједина дела, студије и расправе многих аутора који су се бавили разноврсним питањима из области старословенског и прасловенског, или било којег словенског језика. Он се, штавише, користио и писањем хроника и некролога знаменитим славистима и другим лингвистима да уз њихове научне погледе износе и своја мишљења о појединим проблемима, често врло значајна за одговарајућу област науке о језику.

Белићеве малочас посебно набројене и друге његове славистичке студије, по једној страни метода којим су рађене, и де факто, иду у историју нашег језика, јер су у њима расправљани проблеми оцењивани, истина с обзиром и на језичке чињенице и њихово стање у другим словенским језицима, али првенствено према појавама и у њима вршеним процесима у Белићеву матерњем, српскохрватском језику. И та страна метода којим је радио Белића везује за лингвистичке школе кроз које је прошао, за младограматичарски лингвистички правац и његове најзначајније представнике — Руса Фортунатова, Немце Лескина, Бругмана и Х. Паула, Француза Антоана Мејеа и др., који су били и остали међу најзначајнијим представницима лингвистичке науке уопште. Али та компонента није битна за посебно Белићев научни метод, већ његову карактеристику чини дијалектичко научно посматрање феномена језика у његову јединству тројства, тј. у јединству облика, значења и функција: језика у целини и свих његових елемената узетих посебно. Такво посматрање језика и чини поузданост Белићевих закључака и документованост теорија о језику. Оно је присутно и уочљиво у свим његовим радовима, и у досад поменутим дакако, а још више у онима о којима ће тек бити речи. Заједно с његовом приврженошћу конкретним чињеницама, његовом снагом интуиције и способношћу за уопштавање — то даје вредност и посебним Белићевим радовима и његовој науци о језику у целини. Дакако и у ономе обиму у којем ју је излагао с катедре у општим курсевима универзитетских предавања, која су више пута литографски умножаавна — последњи пут у три књиге, од којих је само Фонетика, као I део, и штампана, док — дуго презаузет другим пословима, организацијом рада на науци уопште и спремањем

посебних дела из науке о језику, највише спремањем дела: *О језичкој природи и језичком развитуку*, у коме је изложио своје општелингвистичке погледе — није стигао да штампа и она друга два дела. Али су она и у облику у коме су остала могу служити и служе као изврстан уџбеник историје језика за студенте универзитета.

А ако је остало и генерацијама његових наследника да рад на науци о нашем језику и у сродним областима којима се Белић бавио, настављају, он је својим делима ту науку тако широко и поуздано засновао и уздигао је на ниво светске науке о језику да је после његове смрти требало само продужити оданде где је он стао.

Ни изблиза тако није било када је Белић почињао да ради на науци о језику, ни поред познатих његових претходника, од којих смо оне што су радили у српској средини већ споменули, а ни поред нешто старијих врло познатих хрватских филолога Јагића, Мусића и Маретића — спомињемо само најпознатије — који су још по коју деценију напореда с Белићем проучавали српскохрватски језик. Науку је тада пре свега требало ставити на савремену основу и новим методама на њој радити. За то је била потребна Белићева ученост, његов таленат и снажна научничка индивидуалност, која се испољила у његовом делу, и то, како смо рекли, већ на почетку његовог рада на науци у свим областима језика.

Белић се, већ од његова улажења у науку, напореда с радовима на проучавању упореднословенских и историјскојезичких проблема, и оних у којима се бави народним говорима, у самим тим радовима, а и посебно, озбиљно посвећује савременом српскохрватском језику и утврђивању његових система, не више као што се то пре њега чинило на основу ограничене иако извршне грађе, оне мислимо што ју је дао Б. Даничић из Вука, Вукових народних умотворина и превода Библије, и нешто проширене још Даничићевим делима и делима свега неколика писца доследна Вукова и Даничићева следбеника, на основу које је Т. Маретић мајсторски дао књижевнојезичку норму, али на основу које су неки одвећ догматски настројени, више псеудограматичари него граматичари, несрећно називани језички пуристи, кочили развитак језика, који се већ од почетка друге половине XIX, а

поготову у XX веку, напореда с брзим развојем културе наших народа и њихових литература, бујно развијао и вишестрано богатио.

А. Белић је као нико други познавао принципе Вукова гледања на књижевни језик и његову чврсту основу у народним говорима. Он је то показао у многим предавањима, чланцима и расправама, и коначно све то у синтези, али чињеницама и јасним схватањима прилика Вукова и предвуковога времена, документованој синтези — изложио у два књигама, с насловима: *Вукова борба за народни и књижевни језик* и *Вук и Даничић*, издатим поводом стогодишњице Вукове победе над противницима 1947. Често се држећи тих принципа, и баш зато што их се држао, Белић је при утврђивњу језичких система узео у обзир цео савремени језик, и онај Вуков, и језик свих писаца од Вука до свога времена, и језик јавног и културног живота у томе временском размаку, па је, познајући, опет као нико други код нас, језичке законитости — с једне стране бдио над чистотом књижевног језика, његовом правилношћу и лепотама, а с друге је стране отклањао из гледања на књижевни језик сваку догматичност и тако осигуравао његов нормалан развитак, који је свакад био стална брига његова. С том бригом, он је, заједно са својим ученицима, 1932. г. основао и трећу, последњу своју језичку публикацију *Наш језик*, који је за живота свога оснивача, главног уредника и најплоднијег сарадника, изашао у 16 књига, и који, бољећи се често с материјалним тешкоћама, и сада излази.

Белић је настојао да се сарадњом у овоме часопису што валијаније популаризује наука о савременом језику, боље рећи да се језичка наука о њему даје у облику који ће омогућити њено схватање од сваког љубитеља језика. С тим циљем, он је у издањима Српске књижевне задруге објавио и књигу својих огледа и чланака о језику под насловом *Око нашег књижевног језика*, 1951.

У циљу подизања опште писмености Белић је много раније израдио и научно заснован *Правопис српскохрватског језика*, у коме се у I-ом издању од 1923. мало удаљио од примене Вукових правописних правила, али је у II-ом, а поготову у III издању од 1952. Вукове принципе и његову праксу довео у са-

гласност, и своју кодификацију правописа, уз који је дао и синтактичку интерпункцију, ставио на доследно научну основу.

А да би одстранио стереотипност из школске граматике и предавање науке о језику у средњим школама ставио на научнију основу, — Белић је почетком 30-тих година израдио и школске граматике за I, II и III разред гимназије, чија примена у настави и отпор који су недовољно научно припремљени наставници давали усвајању Белићевих књига сведочи колико је наша наука о језику пре Белића била овештала.

Прва Белићева публикација *Српски дијалектолошки зборник* основан је 1905. г. И те је године у њему изашла значајна Белићева поменута студија о говорима источне и јужне Србије, а поред ове, за време његова живота и после Белићеве смрти, Дијалектолошки зборник је донео више десетина дијалекатских монографија за које наша наука мора бити захвална управо проф. Белићу, прво на заснивању савременог проучавања дијалеката, а и на стварању могућности за дијалекатска испитивања и објављивање њихових резултата. Друга по реду оснивања, а свакако прва по значају за нашу науку је публикација часопис за словенску филологију и лингвистику *Јужнословенски филолог*, чији је Белић један од оснивача, за живота стално главни уредник њен, и опет дакако најплоднији сарадник. Иако је знао окупити на сарадњу у Филологу најзначајнија имена европске науке о језику, и иако је широко отворио ступце свога часописа свим озбиљним радницима на тој науци, Јужнословенски филолог је стално носио печат снажне Белићеве научне фигуре, а његови се ученици који после Белићеве смрти сарађују у његову Филологу труде да очувају реноме који му је његов оснивач, први и дугогодишњи главни уредник, створио. Ако у овоме успеју, они ће се тако најбоље одужити успомени свога знаменитог учитеља.

Да Белић и није имао других радова осим оних што су објављени у три наведене његове публикације, и ови би били довољни да му обезбеде достојно место у науци о језику међу најзначајнијим представницима њеним. А он је сарађивао и у скоро свим другим научним часописима у земљи, у више општих часописа, и у многим дневним листовима. Тешко је наћи публикацију код нас чије уредништво није настојало да добије који Белићев прилог. А он је опет био готов да се у томе свакоме ода-

зове. Његове радове срећамо и у скоро свим значајнијим славистичким и општелингвистичким часописима европским. Колико ли тек Белићевих радова налазимо у публикацијама саме наше Академије. У Гласу и Годишњаку Белић је објавио на десетине расправа од изузетног значаја, а у посебним издањима Академије — четири велике своје студије.

У Јужнословенском се филологу, поред осталих Белићевих радова, појавило и неколико студија намењених проучавању синтаксе глаголских облика, посебно глаголских времена, којом се Белић доста интензивно бавио крајем двадесетих година о. в. У тим је студијама дао своју теорију о трима категоријама употребе ових глаголских облика, о индикативној, релативној и модалној употреби њиховој, које ће касније у својој књизи лингвистичких испитивања прецизно разграничити и јасно показати пут којим у даљим проучавањима овде треба ићи, да се ускоро дође до потпуног разјашњења свих појединости у области овога доиста сложеног проблема.

И при проучавању тога и бројних других језичких питања и Белићу се, као и другим научницима уосталом, наметала потреба да чињенице у нашем језику пореди с онима што се срећу у другим ближим и даљим језицима. И он је дошао до закључка, сасвим тачног несумњиво, да су језички феномени заједнички свим језицима, а само су језичка средства мање или више у њима различита. С друге се стране уверио да савремено стање језика и језик у његову историјском развоју нису свакад довољни за разумевање језичких појава, и да се оно гдекад не постиже ни поређењем чињеница једног језика онаквих какве се оне јављају у времену од тренутка када су први пут забележене с чињеницама другог језика. То уосталом ништа и није чудно јер је историја језика, и нашег и било којег другог језика, увек кратка; она се и за најраније забележене језике протеже на највише неколико хиљада година. Живот човека језика, међутим, у поређењу с овим одвећ је дуг. Он је стар колико и човек на земљи. А живот човека као разумног бића, тј. homo sapiens-а, по палеонтолозима на које се Белић позива, траје већ до 100 миленија, да и не говоримо о неандерталском човеку, старом на више стотина хиљада година, који је свакако, и по Белићу, имао некакав свој језик. Белић, штавише, износи и своје

мишљење о томе какав је морао бити тај језик. Али он у својим лингвистичким испитивањима анализира само језик *homo sapiens-a*.

Управо околност што је предисторијска епоха језика умно развијеног човека у поређењу са историјском била несразмерно дуга, и одвела је Белића у филозофију језика да у њој, тј. у општој лингвистици, тражи одговоре на многа тамна питања која историја језика не може дати, као што се до њих не долази ни реконструкцијом, поређењем језичкој историји познатих факата у више сродних језика. Тек за последњу четврт века, негде од средине тридесетих година, Белић се скоро сав посвећује овој дисциплини. И тако је постало најзначајније дело његово *О језичкој природи и језичком развитуку*, којег је I књига штампана 1941. године, али је Белић није хтео пустити у оптицај пре завршетка рата. И она је тек тада постала приступачна научној, нашој и страној, јавности. Књига II овога дела штампана је 1959., а у довршавању III књиге Белића је омела смрт. У тој је књизи требало да разради део о гласовима језика, који је у I-ој књизи савим укратко изложен. Затим је Белић желео разрадити своје учење о односу стила и језика. И велика је штета што није стигао да то учини, јер је он имао своје схватање о овоме односу, према коме, кратко речено: нема стила ван језика. И по томе је, а и несумњиво, стил и део језика и шири је од онога што се узима за стандард било кога језика, а опет нема нити може бити језика без стила. И најзад, Белић је, по ономе што нам је говорио, у тој још неспремљеној књизи опште лингвистике намеравао дати преглед историје лингвистичких учења. С тим бисмо имали потпуну Белићеву општу лингвистику, којој се не би могло претпостављати ниједно досад познато дело ове врсте.

Ми у Белићеву учењу, изложеном у две његове објављене књиге, видимо предност управо у ономе што извесни сматрају њиховим недостатком. Белић језичким феноменима тражи и даје објашњења на основу чисто језичких елемената, слободних од предмета било које друге науке. Иако су и за Белића језик и мишљење недељиви по томе што је језик израз мишљења и што се променом мишљења на извештан начин мења и језик, за њега су науке о језику и мишљењу — две посебне науке: прва је лингвистика, а друга логика, што никако не значи да Белић ти-

ме језик лишава логике. Он, управо, изричито тврди да је и у језику увек присутна логика, али је то лингвистичка, а не друга нека логика. У настајању језика, у конкретизовању човекове мисли, у њеном обликовању у звучни израз, врше се, прво, извесни процеси у човековој свести, у његовој психи, и то се обликовање врши по физичким и физиолошким законима, али се даље одагле ни физика ни физиологија не могу примењивати у објашњавању језичких законитости. Језик се јавио из потреба човекових насталих у његову животу у друштвеној заједници, и он је, према томе, и за Белића, друштвена појава; он се може мењати и мења се у зависности од оваквог или онаквог живота људских заједница. На правац развика језика знатно утичу историјске околности, етничка мешања, промене структуре друштва, али све што се под утицајем тих околности збива с језиком и у језику, збива се опет по језичким законима, а не ни по законима историјске, ни етнолошке ни социолошке науке — за Белића у то нема сумње. И ми мислимо да је он ту у праву, а не они који му замерају на таквом схватању. Али то, истицао је и Белић, никако не значи да за успешно проучавање језика није потребно и лепо познавање тих дисциплина.

Рекли смо мало пре да се при стварању језика врше прво процеси у човековој свести, у његовим мислима, да би затим дошло до њихова конкретизовања у звучном изразу, који се тек сада јавља као језик. Ово и по Белићу, наравно. И по томе се могу изводити закључци да у језику дух претходи материји, па су, можда, зато извесни, али свакако неупућени, чинили Белићу замерке приговарајући му да је његово учење о језику идеалистичко.

Упућенима се, међутим, није тешко уверити да је Белићево схватање постанка језика управо материјалистичко. По њему језик није ништа друго до слика спољног света, који човека окружава, одражена у његовој свести, а конкретизована у звучним језичким знацима. Постоји значи материјални свет, човекова средина, предмети, укључујући у ове и бића и појмове уопште, који човека окружују; постоје и особине тих предмета, њихови покрети, акције које они врше, односно процеси који се у њима врше. Постоје и човекова чула, могућности да се спазе и једно и друго, као и умна способност човекова да друго припише пр-

воме, да једно веже за друго, најпре у свести наравно, а затим језичким знацима. И ето језика, којег, без спољног света, видљивог и опипљивог, чулима, свешћу и психом прихватљивог, уопште не би било. По овоме је тумачењу, Белићеву дакле, тумачењу, сасвим јасно да је основа настанка језика материјална. Једино остаје нејасан онај процес који се у свести људској врши између спољног света и стварања звучног израза на говорним органима. Али ми сматрамо да његово разјашњење лингвисти не дугују науци.

Дајући овакво објашњење његова постанка, Белић језик узима као готов, и врши испитивања у њему, даје његове анализе, рашчлањујући га на елементе, на језичке јединице с њиховим језичким знацима, а ове посматра у њиховим облицима и функцијама, у међусобним везама и односима, врши њихове класификације — увек, по нашем мишљењу, према најбитнијим моментима, и даје њихове дефиниције. Тамо где је то потребно указује на мишљења других научника о третираним проблемима, често и кад су она иста, односно више или мање слична с његовим, а по правилу редовно када су друкчија. Оно прво више да би показао како се различним путевима, или другим методама, долазило до истих закључака него да њима поткрепи своје мишљење, а ово друго — да докаже њихову неодрживост. У његовој књизи *О језичкој природи и језичком развиту*, у обе његове књиге с тим насловом, читалац се упознаје с мишљењима о овом или оном језичком проблему многих лингвиста и филозофа почев од Аристотела, Дионисија Тракса и Аполонија Родског преко представника науке о језику у раном XIX веку и каснијих, преко Бопа, Хумболта, Добијаша, Шлајхера, Шухарта, преко Белићевих посредних и непосредних учитеља: Вука, Даничића, Миклошића, Јагића, Фортунатова, Бругмана, Хермана Паула, Делбрика, Вунта, Мејеа, Де Сосира, Бриноа, Де Куртенеа, Шахматова, до његових саременика: Розвадовског, Риса, Балија, Ван Вејка, Вандријеса, Мешчанинова и до млађих од њега: Виноградова, Клеменсевича, Вајана, Сешехеа, Штерна, Брендала, Трубецкога, Јакопсона и бројних других. У тој се књизи срећу документовано оповргнута многа раније у науци прихваћена мишљења: Паулово и Бругманово мишљење, рецимо, о томе како и на основу чега треба разграничити темпоралност и модал-

ност реченица, па Вунтово мишљење да реченица није ништа друго већ расчлањавање двеју представа, док она по Белићу, и *de facto*, настаје управо везивањем двају појмова или опет Паулово мишљење да је реченица некакав затворени круг, или Мејеово да је она довољна сама себи, и да не зависи ни од какве друге реченице или речи ван себе саме; или Штерново и Клеменсјевичево схватање, према коме се у самој дефиницији реченице лични однос према ономе што се њом казује истиче као најзначајнији. А нико ко се с Белићем слаже да је језик пре свега слика стварности — у реченици ништа значајније не може видети од чињенице да је она слика једног делића стварности. На овоме је Белић и засновао своје без имало оправдања критиковано разликовање индикатива и модуса.

Науку о језику задужио је Белић и уочавањем значаја синтагме за проучавање језика јасним разграничавањем функција ове језичке јединице од функција реченице, на једној страни, и речи, на другој — насупрот Де Сосиру и његовим ученицима из Женевске лингвистичке школе с Балијем на челу, за које је — и не само једино за њих — сваки скуп речи од реченице до сложенице такође синтагма. И ово неколико значајних Белићевих открића у науци, да друге овде не набрајамо, заједно с његовим раније поменутим теоријама о метатонији прасловенских акцената и о синтаксичким категоријама глаголских времена, било би довољно да му на трајно осигурају место међу најзначајнијим представницима науке којом се бавио.

Велике су заслуге академика и дугогодишњег председника наше академије Александра Белића за нашу културу, нашу науку о језику и науку уопште. Када се на то подсећа не може се заобићи једна још непоменута значајна научна делатност његова у самој Академији. Белићу је скоро на почетку припремања и верификовања грађе за велики Академијин *Речник српскохрватског народног и књижевног језика*, природно било поверено да руководи тим радом. И он је ту дужност зналачки обављао више од пола века. После II светског рата он је у Институту за српскохрватски језик окупио неколико сарадника, углавном својих ученика. Од њих и с њима створио је један број по његовим упутствима школованих лексикографа, с којима је почео саму израду Речника. А прва књига, под његовом редакцијом и с ње-

говим уводом, изашла је годину дана пре његове смрти, да се за ову протеклу деценију ту, у његову Институту, изради још 6 књига (седма је већ предата у штампу). Цео тај рад, за који можемо рећи да се са успехом обавља, тесно је, дакле, везан за име заснивача и главног уредника I, а једним делом и II књиге Речника, који треба да буде и биће, надајмо се, значајан прилог науци и култури нашега народа, заједнички прилог свих сарадника на њему, а пре свега прилог нашег незаборавног и великог учитеља проф. Александра Белића.

М. Стевановић